

„Eddig a föld ingemet, immá én a földet” A föld a néphitben és a népgyógyászatban

“So far the Earth has taken care of me, now I do the same to the Earth” The Earth in folk belief and folk medicine

Iancu Laura

ELKH BTK Néprajztudományi Intézet

iancu.laura@btk.mta.hu

Initially submitted March 9, 2020; accepted for publication Apr.28, 2020

Abstract

This study shows a few beliefs related to the Earth and coupled with folk medicine. The primary motivation was to draw attention to this very important issue. In folk belief there is an interaction between Earth and life, between Earth and human body. In some cases, the Earth appears as positive "element" that promotes a lucky and good outcome. On the other hand, in few genres of folk poetry (incantations, archaic folk prayers) there is the Earth the source of diseases, the home of malefic spirits and demons. Thus the Earth may be the source and the means of both good and evil. According to the creation story of the Bible, man himself was made out of dust and becomes dust eventually

Kulcsszavak: Világkép, néphit, népgyógyászat, föld, misztikum

Keywords: Worldview, folk belief, folk Kemedicine, Earth, mysticism

Láb, föld, gyökér – együttállásban

Néprajzi gyűjtéseim során több ízben értek olyan hatások, amikor úgy éreztem: földbe gyökerezik a lábam. Egy ilyen eset volt az alábbiakban idézett beszélgetés, amire egy moldvai magyar településen került sor.¹ Az elmúlt húsz évben rendszeresen felkeresett beszélgetőtársammal, I. L.-el hitéletéről, a túlvilághoz való viszonyáról terveztem szót váltani. Adatközlőm ezúttal nem nyitott kaput, az ajtófélfának támaszkodva kiáltotta: „*Melyik vagy? Jere bé!*” A nyolcvankét esztendő I. L. egészségi állapota sokat romlott a legutolsó találkozásuk óta eltelt néhány hónap alatt, különösen a járás okozott számára nehézséget, fájdalmat. Miután egyenként felsorolta egészségügyi problémáit, betegségeit, a napi rendszerességgel szedett „*orvosságok*” (gyógyszerek) nevét és számát, mintegy személyes státusát jellemezve úgy fogalmazott: „*Csodálkozom, hogy még élek?*”² *A lábam nem hajlik, de a szívem húz*”. Beszélgetésünk során felidézte, hogy „*régebb nem vót ennyi betegség*”,³ „*régebb az öregember a halálára betegedett meg, nem azért, hogy szenvedjen esztendőleg, mind most, hogy élsz a betegségnek (...), s akkor ez az öregség. Ez.*”⁴ Látható volt, hogy adatközlőm számára jelentőséggel bírt a „*régebbi világban*” való időzés, a „*régiek*” élethez, öregséghez, betegséghez, halálhoz való hozzáállásának a felidézése. Ennek keretében mesélte nagyanyáról a következőket: „*Szegén, nagy beteg vót... Ásta a földet, hogy a lábait csapja bé [helyezze be] a földbe, me'*

¹ A beszélgetésre 2018-ban került sor.

² Ti.: „Hogyan lehetséges az, hogy még élek!”

³ Hasonló adatot olvashatunk Tánzos Vilmos egyetemi tanár édesapja, Tánzos Mihály visszaemlékezéseiben is: „Úgy tetszik nekem, hogy akkor nem vót annyi beteg ember, mint most”. Tánzos 2008. 230. L. még: Czégényi – Keszeg 2010. 90.

⁴ Hasonló példa Csíkszentkirályból: „A betegséget vitte mindenki ameddig tudta, osztán egyszer csak meghót”. Tánzos 2008. 231.

nem tudott ülni le. Beteg asszon vót erőst. Ásott likat, hogy bécsapta [beeresztette] a lábait, hogy rekorilja [hűsítse, lehűtse]”. Nehéz helyzetben találtam magam, hiszen döntenem kellett arról, hogy kérdéseim révén adatközlőmmel belemerülök a földbe ásott lukkal való gyógyítás körülményeinek a feltárásába, vagy pedig, egy – részleteket és konkrétumokat nélkülöző – emlékfoszlánynak tekintem az elhangzottakat, és tovább sodródok a történetfolyammal. A néprajzkutató számára fontos kérdés ez, hiszen egy-egy dilemmás helyzetben nem pusztán egy gyűjtés sikeressége forog kockán. Egy-egy rosszul irányított vagy „kultúra-idegen” módon lebonyolított beszélgetés, mind emberi, mind pedig szakmai szempontból problémák sokaságát eredményezheti. A hallottak alapján azonban – ahogyan a bevezetőben említettem – földbe gyökerezett a lában. „Mit csinált az anyója?” – kérdeztem vissza. „Az öregek, akkor úgy vót leánkám..., nem vót más, akkor úgy vót fiam, hogy nem vót urusság [gyógyszer], olyanokat csináltak.... Anyóm ásott likat a földbe s lépett bé oda, ült ott, hogy a föld üsmerje meg. Hogy ha van élőnapja, hozza helyre [gyógyítsa meg], ha nem élni való, vegye bé”.

A hallottak hatására és hatása alatt eszembe jutott néhány gyermekkori emlék. A szomszédunkban élt az öreg T. P., aki „ette a földet”, azaz éhségét földdel csillapította, aminek mi, állatokat legeltető gyermekek szemtanúi voltunk. Szüleink rendre lelkünkre kötötték, hogy „bármekkora a szegénység, ami belőlünk falatozik, földet nem vehetünk a szánkba, mert az halálos vétek (...). Meg es halsz, el es kárhozol” – mondták. Egy másik alkalommal egy fiatalembert villámcsapás ért.⁵ Azonnal a föld alá temették, hogy – a hit szerint – a föld „kihúzza a korentot [áramot, huzatot] belőle”.⁶ Az időskorára lebénult, megvakult Á. T. egy beszélgetésünk alkalmával a következőket mondta, amikor fiai egy távoli otthonba tervezték elhelyezni, amit ő maga ellenzett: „Elvisznek ingemet [engem] ki tudja, merre? (...) Az én csontocskáim, hogy találnak haza? Én mámám [édesanyám] mellett akarok lenni. Ez a föld etett ingemet, immá én kell a földet.”⁷

Betegségek esetében – eddigi ismereteim alapján – a bevezetőben említett példán kívül, a hasfájás gyógyítása kapcsán találkozunk a földdel, mint a gyógyító eljárásban alkalmazott (ős)elemmel. Egy, a moldvai Bogdánfalvából származó feljegyzésben a következőket olvassuk:

„Ha sért (fájt) a hasa, fekete földet a fa töviből, körte töviből, alma töviből (tettünk rá), csak ótalan legyen (...). Háram marok földet. (...) Összevegyíti hideg vízzel s teszen egy kicsi szpirtot (szpirituszt) a tetejire s teszi fel a hasacsákára. Eszte béköti, s regvel leveszi.”⁸

„Az Úristen megalkotta az embert a föld porából”

A földbe ásott lukkal való gyógyítás kapcsán elhangzottak alapján minden bizonnyal kulturális relikttummal állunk szembe.⁹ Az adatok elemzéséhez csakis olyan szempontok sorakoztathatók fel, amelyek

⁵ Mindkét eset az 1980-as években történt.

⁶ Hasonló adat a moldvai Frumószából: „Az ilyen embert belé kell temetni vizes földbe, hogy az kihúzza belőle azt a kurentot. Ha nem állott meg a szüve, mert ha megállot, akkor semmi sem segít”. Halász 2005. 281. Időjárással összefüggő, tágabban ide kapcsolódó népgyógyászati adatokat jegyeztek fel Csíkrákosból: „Mikor először mennydörög, akkor gyorsan le kell feküdni, mert így átadódik a fölnek a hátbetegség, és nem fog fájni a hát.” „Hátfájás ellen az első görgetéskor le kell heveredni a földre.” Czégényi – Keszeg 2010. 116.

⁷ Évtizedekkel később, Magyarországon, Amerikából 5–6 évtized után visszatelepedett magyarokkal folytatott beszélgetések során találkoztam hasonló vallomásokkal.

⁸ Csoma 2016. 74.

⁹ Az elmúlt években igyekeztem figyelmet fordítani a témára, de mindeddig újabb – helyi – adatra nem sikerült rábukkanni.

kapcsolódnak a helyi közösség világgépéhez.¹⁰ Ilyen tekintetben – római katolikus vallású közösségről lévén szó – elsőként a bibliai teremtéstörténetet kell megemlítenünk, ahol azt olvassunk: „Az Úristen megalkotta az embert a föld porából és orrába lehelte az élet leheletét. Így lett az ember élőlény” (Ter 2,8). A bibliai motívumokat az ember teremtéséről szóló népi eredetmondákban is megtaláljuk.¹¹ A földművelés, a természettel való együttélés alaptapasztalatok sokaságával formálta a helyi hagyományt. A tapasztalatok egyfelől megerősítették az ember teremtésével kapcsolatos bibliai tanítást, másfelől megőrzik az élet és a halál sajátos kapcsolatát, a kettő között fennálló kölcsönösséget, annak, az emberi megismerés által egészében kimeríthetetlen jellegét.

A következő motívum, amivel számolnunk kell az evangéliumból ismert Jézus-icsodák egyike. János evangéliumának 9. fejezetében olvassuk a következő történetet: „Jézus (...), meglátott egy születése óta vak embert. (...) A földre köpött, *sarat*¹² csinált a nyállal, és rákenete a sarat a vakon született ember szemeire, majd így szólt hozzá: Menj el, mosakodj meg a Siloám tavában (...). Megmosakodott, és már látott, amikor visszatért.” A vak gyógyításáról más leírás is olvasható az Újszövetségben.¹³ A Jézus-i csoda értelmezése természetesen a teológia területére tartozik, ahol egyébként a csodaeseményben alkalmazott sár/föld nem kap kiemelt jelentőséget. A népgyógyászatban is elsősorban a nyál alkalmazásával találkozunk. A bibliai példát azonban ennek ellenére is meg kellett említeni, hiszen a helyi világgép „immanens” eleme, fontos vallási motívuma, ami az ember és a föld sajátos kapcsolatát, a kettő összefüggését jeleníti meg.

Föld: epe, érzék, érzés, nehézkes mozgás

Az antik és a későbbi bölcséleti hagyományokban az ős-elemek (víz, föld, tűz, levegő) valamint az emberi test és lélek, az egészség és a betegség közötti összefüggésnek nagy jelentőséget tulajdonítottak.¹⁴ Wertner Mór idézi Agrippa von Nettesheim-t,¹⁵ aki *De Occulta Philosophia* (1531) című munkájában „a földet teremtésünk első anyagának, felépülésünk és fenntartásunk legjobb gyógyszerének nevezi”.¹⁶ Wertner a) „a természetes tárgyak erői”, b) „a test összetétele” c) „az érzékek” valamint „az őselemek” összefüggései kapcsán írja: „a vörös epe a fűzhez, a vér a levegőhöz, a nyák a vízhez, s a fekete epe a földhöz [kapcsolódik]. Hasonlók a lelki tehetségek viszonyai: az ész a tűzre vonatkozik, az értelem a levegőre, a képzelő tehetség a vízre, az érzékek pedig a földre. (...). A látás tüzes, (...) a hallás szellős, (...) szaglás és ízlés a vízre vonatkoznak, (...) az érzés végre egészen földi természetű, s a szilárd testekhez ragaszkodik. Sőt az embernek modora s tevékenysége is beosztatik az elemek szerint: *lassú, nehézkes mozgás a föld-é*, félelem, lustaság és álmoság a víz-é, vidámság s nyájas modor a levegő-é. Izgatottság s haragos felindulás a tűz-é. Így tehát az elemek mindennek alapul szolgálnak, belőlük minden áll, szerintök minden irányozza magát, mindenben vannak s erőiket mindenre kiterjesztik.”¹⁷

¹⁰ A dolgozatban csak a moldvai katolikus magyar közösség folklórijából közreadott adatokat használok fel. A ráolvasások és az archaikus imák idézése tekintés céljából történik. Mindkét műfaj szövegvilága – a magyar anyagban – nagyvonalakban egységesnek mondható.

¹¹ L. pl. Bosnyák 1980. 11–13.

¹² Kiemelés: Iancu.

¹³ L. pl. Mt 11,21.

¹⁴ L. pl. a szélterápiáról: Bernád 2002.

¹⁵ 1486–1534/35 között élt okkult német író, csillagász, orvos.

¹⁶ Wertner 1883. 49.

¹⁷ Kiemelések: Iancu. Wertner 1883. 50.

A néphitadatok, a napjainkban megfigyelhető szokások és a Wertnertől idézett filozófiai, bölcséleti, kultúrtörténeti adatok között természetesen semmiféle közvetlen kapcsolat nem mutatható ki.¹⁸ A földdel kapcsolatos egykori elképzeléseket, hiedelmek számbavételén azonban nem egészen hiábavaló. Hiszen ez alapján válik láthatóvá, például az, hogy az elszórt, alig ismert néprajzi adatok maguk is archaikus, de legalábbis a hivatalos orvoslás keretein kívül eső eljárások.¹⁹

„A föld vót az élet”

A földhöz kapcsolódó hiedelmekről keveset tudunk,²⁰ annak ellenére, hogy a magyar földműves társadalom földhöz való erős kötődése köztudott. Két, általános érvényűnek mondható vallomást idézve ennek illusztrálására:

„A földhöz a régi világba erősen ragaszkodtak (...). Apámék es kapaszkodtak, hogy egy kicsi földjék, egy kicsi valamijük legyen, me akkor a föld vót az élet”.²¹

„Elmentem kapálni, kapáltam, s mikor a kapálást elvégeztem, azt a földet, amelyiket megkezdtem, akkor ezt mondtam: Édes jó Istenem,/ áldott szent földem,/ adj jó termést,/ a Jóisten örözzöm meg jégtől,/ örözzön meg szélvészektől. Ezt szoktuk mondani”.²²

A moldvai katolikusok körében általános gyakorlatnak mondható a munkafolyamatokat – tehát a föld megművelésével kapcsolatos munkákat – megelőző és lezáró fohászkodás, keresztvetés, valamint a földtől, a jó terméstől való függés kinyilvánítása. Napjainkban is élő gyakorlat a szántóföldek, gyümölcsös- és szőlőterületek, a kertek Vízkerezt napján (január 6.) papi áldásban részesített forrás-/kútvízzel való „meghintése” a gazdák által. Azaz, a jó termés reményében a föld szimbolikus megáldása.²³

„Nehez születni, de nehezebb meghalni”²⁴

A moldvai magyar közösségek néphitéből feljegyzett, földdel kapcsolatos hiedelmek többnyire eredetmagyarázó mondák,²⁵ amelyek hitértéke kutatás tárgyát képezi, az viszont vitathatatlan, hogy a téma a népköltészet egyik gazdag területe. A mindennapok, az élet eseményei között azt látjuk, hogy a föld a *születés/szülés* és a *halál/meghalás* kapcsán kap jelentős szerepet. A föld – a hozzá kapcsolódó képzetek alapján – mindkét esetben az események zökkenőmentes lebonyolítását hivatott szolgálni. Ahogyan az alábbiakban idézett példákban látható lesz, a föld princípium, pozitív elem. Az eljárásokat kísérő

¹⁸ A fakírok földbe történő temetését itt csak érdekesség képen említjük meg, hiszen meglehetősen távoli és talán csak elemek szintjét érintő hasonlóságról beszélhetünk. L. **Szumowski 1939. 35.**

¹⁹ Az alternatív orvoslásról szóló tanulmányokból tudjuk, hogy Magyarországon a 18–19. században háromféle, gyógyászati célra használt mágnesességet különböztettek meg: „az állati mágnesességet (animalis magnetismus), a fém- (metallikus magnetismus, sziderizmus) és föld-mágnesességet (tellurizmus).” A terápiás magnetizmus rendszerének kidolgozója és elterjesztője Franz Anton Mesmer (1734–1815) volt. Mesmer azt vallotta, hogy „a világegyetemet egy finom fluidum tölti be, ez közvetíti az égi és földi testek között az energiát. Kezdetben fém-mágneset használt, később áttért az »állati«, vagyis eleven mágnesességre, amely az emberi testben is benne rejlik, és energiaátvivő erőként tud működni (...), az energia átadása gyógyító hatású lehet.” Kölnei 2006. 40.

²⁰ A szélhez kapcsolódó hiedelmekről és gyógyító eljárásokról vannak ismereteink. Bernád Ilona egyik tanulmányában az ide kapcsolódó hiedelmek és egészségmegőrző, tisztító- és termékenységvarázsló stb. rítusok bemutatása kapcsán foglalkozott a témával. Bernád 2010. A víz szerepéről l. még Wertner 1883. 50–51; **Szumowski 1939. 1.**

²¹ Tánzos 2008. 113. 119.

²² Lészpedi adat. Bosnyák 1980. 216.

²³ Bosnyák 1980. 118; Halász 2005. 106; Iancu 2011. 58–59.

²⁴ Diószéni mondás. Halász 2005. 315.

²⁵ Jellemző témák: a föld teremtése, a földrengés, a föld közepe/köldöke stb. L. p. Bosnyák 1980. 18–21; Halász 2005. 62–63.

magyarázatok a keresztény tanítást tükrözik, ám éppen ez alapján feltételezhető, hogy a föld hiedelemköréhez egykor más típusú képzetek, magyarázatok is kapcsolódhattak.

A néprajzi adatok szerint egykor általános gyakorlat volt – különösen a nehéz szülések esetén – a földön, a földre szórt szalmaágyon történő szülés.

„Jobban a földön szültek. Mikor vót, szalmát vittek, mikor nem akkor csak a pokrócot letették”²⁶

„A régi öregek a földre csináltak ágyat, szalmára (...) még meg nem feresztették [mosdatták], s akkor utána fektették rendes ágyba.”²⁷

„A földön kellett három napig szalmán feküdni, mert a Szűz Anya is úgy volt három napig, s aztán tették fel az ágyra.”²⁸

„Régen a földön szültek, csak elterítették egy paturát [pokrócot]. Azt mondták Krisztust is a földön szülte az anyja.”²⁹

„Melyik asszony nehezen szült, azt tették le a földre, tették által egy zsákon, s a szenteltvízzel, s az aprószentekelős bottal megszentelték”.³⁰

A korábbi évszázadokra jellemző életmód, környezet, természetesen jelentősen lehatárolta és meghatározta a szülés körülményeit, ami azonban nem jelenti azt, hogy az eseményt nem övezték tabuk, hiedelmek vagy éppen speciális rítusok.³¹ Ezt a felvetést a halál/meghalás kapcsán napjainkban is megfigyelhető rituálék is megerősítik. Az alábbiakban olvasható néprajzi példák, annak ellenére, hogy az eljárásokat kísérő értelmezések itt is a keresztény hatást tükrözik, tisztán megjelenítik a két hagyomány együttállását is. Érdekes, hogy a szüléshez hasonlóan, a haldoklás esetében is, kivált a nehéz esetekben, mintegy végső megoldásként alkalmazzák a földre helyezést, jelképesen a „földnek való visszaadás”-t.

„Ha egy beteg nagyon beteg s nem tud halni meg, akkor leveszik az ágyból, mert az ágy bűnös, és leteszik a földre, csak egy tiszta lepedőre, fejr lepedőre, s a földön könnyebben hal meg.”

„Amikor valaki nem bírt meghalni, akkor levették az ágyból, mert azt mondták, hogy az ágyban tull [toll] van, és abban az ágyban még aludt es a férj a feleségivel, és az bűnös ágy. S letették a tiszta kopac földre, odatették és ott hót meg”.

„Lekéredzett a földre, letették, mert azt mondták, hogy az a vánkös, akin addig elé aludt, amíg élt, bűnös, és nem tud meghalni benne”.³²

„Azt tartották, hogy ha valaki nehezen tud meghalni, le kell tenni a földre, hogy hamarabb meghaljon, ne kénlődjön olyan sokat”.³³

„Ha kéredzik a halott, leteszik a földre, lehet ott könnyebben meghal. Van, aki kéri, hogy halála óráján tegyék le a földre”.³⁴

Hogy a születés/szülés valamint a halál/meghalás és a föld „viszonya” milyen értelmezési keretben vizsgálható, diszciplinánként változó. A néphit-kutatás és a népgyógyászat terén az adatok (hiedelmek,

²⁶ Klézsei adat. Bosnyák 1980. 189. L. még: Bosnyák 1973. 282.

²⁷ Pokolpataki adat. Bosnyák 1980. 189.

²⁸ Pusztinai adat. Bosnyák 1980. 189.

²⁹ Pusztinai adat. Halász 2005. 298. Lészpedi, nagypataki adatok: Csoma 2016. 49.

³⁰ Forrófalvi adat. Az aprószentekelős bot az a gyümölcsfáról vágott vessző, amelyet aprószentek emléknapján (dec. 28.) használtak, a jókívánásokat kívánó szokás keretében, aminek a köszöntésben részesített személy vesszővel való megérintése is a része volt. Halász 2005. 298.

³¹ A kórházi szülések előírását követően, a paraszti illetve hagyományos falusi szokások terén jelentős változás figyelhető meg.

³² Mindhárom adat Klézseből került feljegyzésre. Bosnyák 1980. 219. Hasonló adatok Magyarfaluból: Csoma 2016. 436; Halász 2005. 314.

³³ Lészpedi adat. Halász 2005. 313.

³⁴ Pusztinai adat. Halász 2005. 314.

képzetek) alapján annyi talán állítható, hogy a jelenségek között van összefüggés, ez az összefüggés az emberi test és a föld – valamilyen – kapcsolatát feltételezi, amit ma már elsősorban keresztény magyarzatok kísérik.

„Földből kaptam, földnek adom”³⁵

Az eddigiekben azt láttuk, hogy a föld és az élet valamint a halál között pozitív viszony mutatkozik. Innen nézve különösen érdekesnek mutatkozik a ráolvasások szövegvilágában megjelenő kép, ahol a föld negatív konnotációt hordoz. A föld az a hely, ahová a varázsigék révén a betegségeket, a rontó, ártó szellemeket küldik. Néhány – véletlenszerűen – kiemelt példa: „A földbe menjen a fájás!”; „Menj a fekete föld gyomrába!”; „Árpa, árpa mér ide keltél, mentél volna földem közepébe!”; „Földből kaptam, földnek adom, / én ezt többet soha meg nem tartom”.³⁶ Ehhez hasonlóan, az archaikus imák szövegében megjelenő föld ugyancsak a romlás, a bomlás, a múlandóság helye, szimbóluma. Néhány példa: „Viszem lelkét menyországba/ Testét fekete földbe/ Ott is meg lesz szentölve örök dicsőségben”; „Eleven ostya Úristen Neked adom lelkemet, fekete földnek testemet”.³⁷ Érdekességként jegyezzük meg végül, hogy a néphitben találkozunk olyan elképzeléssel is, miszerint „a gonosz embert” a föld nem fogadja be:

„Azt mondják, hogy a gonosz ember, mikor hal meg, még a fős es kivetí, hétszer felvetí, a föld tetejéről fennebb vetí”.³⁸

A moldvai magyar közösségek világképéről Bosnyák Sándor egyik írásában a következőket írja: „A világ három részre tagolódik: az égi, a földi és az alsó világokra. Az égi világban jár a Nap s a Hold, akiket a csángók isteni erővel ruháztak fel. A középső világ istene »Bódogasszony«, akinek tiszttségét a keresztény pantheonból Szűz Mária vette át. Az alvilág »a föld fenekibe van«, »hét singtől is messzebb«. Az égi világban világosság, az alvilágban sötétség van. A középső világra felülről jön a világosság, az áldás, az élet, s alulról jönnek a betegségek. (...) Az alvilág, más szóval a pokol a betegségek tanyája, több betegség (poklosság, pokolfakadék, pokolhólyag, pokolkelet, pokolszökés, pokolvar, pokolszél, etc.) nevében is hordja alvilági eredetét.”³⁹ A kérdésben rejlő ellenmondásosságokat tovább fokozza a ráolvasás-szövegek azon típusa, ahol „a gyógyító szituáció megszemélyesítésével” találkozunk, ahol a szövegekben megjelenő fohász/kérés a „földanyához” szól. Például: „Az kinec Torkaba erezedet /Torokbetegségek gy./ Föld, édes Anya, te neked mondom előszer” stb.⁴⁰

Összegzés

Dolgozatomban a földhöz kapcsolódó, a népi gyógyászat területével érintkező hiedelmeket ismertettem. A néprajzi példákat a moldvai katolikus közösségek néphitéből vettem. A térbeli lehatárolás oka az, hogy írásom elkészítésében elsősorban a problémafelvető szándék motivált. A vallási étellel kapcsolatos gyűjtéseim során – váratlanul – megismert jelenség, azaz a föld alkalmazása a népgyógyászatban meglehetősen összetett, s mint ilyen, a kutatás folytatását igénylő kérdés.

³⁵ Pócs 1985. 89.

³⁶ Pócs 1985. 37.

³⁷ Erdélyi 1974. 96; 181–182.

³⁸ Klézsei adat. Bosnyák 1980. 220. Vö.: „Olyan átkokat tudtál szólni, lelkem, hogy nehéz volt a földnek hallgatni is”. Nagy 1988. 482.

³⁹ Bosnyák 1973. 283–284. A föld (sivatag stb.) további szimbolikus jelképeiről a mitológiákban és a kultúrákban I. pl.: Tánzos 2006. 51–55. 288–290.

⁴⁰ Pócs 1985. 221–222.

Eddigi ismereteink alapján a témáról elmondható, hogy a föld és az élet/az emberi test között kölcsönhatás áll fenn, a kettő viszonyban áll egymással – ám, hogy ez a kapcsolat pontosabban miben ölt testet, az adott diszciplína függvénye szerint fogalmazható meg. A születés/szülés, a halál/meghalás „könnyítése”, továbbá néhány betegség gyógyítása esetében a föld olyan pozitív tartalmú „elemként” jelenik meg, ami elősegíti a történések szerencsés és jó végkimenetelét. A föld pozitív attribútumai tükröződnek a bibliai elbeszélésekben is, úgyszintén azok népi változataiban, azaz a folklórban. A népköltészet bizonyos műfajaiban ellenben, például a ráolvasások, az archaikus népi imák szövegeiben azt látjuk, hogy a föld a legtöbb esetben betegségek „kibocsátója”, forrása, azaz ártalmas szellemek, démonok tartózkodási helye, és persze a pokol, az alvilág helyszíne is. Mindezek alapján úgy tűnik, a föld (is) az az (ős-)elem, amely mind a jó, mind pedig a rossz forrása és eszköze lehet. Ez, az emberi testet illetően minthogy, a Halotti beszéd és könyörgés szerzőjének szavait idézve: „isá, por és homou vogymuk”, egyszerű természetettudományos, biológiai tény. A kereszténység tanítása szerint a halálban az emberi testet hordozó lélek megválnak a földre költöző testtől és visszatér Teremtőjéhez. De a Bibliában (ill. a Koránban) a föld megújításáról, új föld és új ég teremtéséről is olvasunk,⁴¹ ami persze már nem a népgyógyászat, hanem az eszkatológia kérdése. Ugyanakkor ez nem mentesíti fel a néprajzkutatást annak a kérdésnek a vizsgálata alól, hogy vajon a néphit hogyan viszonyul ezekhez a kérdésekhez, vallási és tudományos természetű tanokhoz.

Irodalom

- BERNÁD, I.: Szélterápia. A ősi hitvilág emlékei a magyar népi gyógyászatban a természetgyógyászat, ezotéria és lélekgyógyászat szemszögéből. In SZIKSZAI Mária (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 10. Kolozsvár, 2002, 265–325.
- BOSNYÁK, S.: Adalékok a moldvai csángók népi orvoslásához. In ANTALL József (szerk.): *Orvostörténeti közlemények* 69–70. 1973, 279–295.; *A moldvai magyarok hitvilága. Folklór Archivum* 12. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1980; *Magyar Biblia. A világ teremtése, az özönvíz, Jézus élete és a világ vége napjaink szájhangományában.* Európai Folklór Intézet – L'Harmattan, Budapest, 2001.
- CSOMA G.: *A megkötött idő.* Varázslások, ráolvasások, rontások, archaikus imák és népmesék Moldvából. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2016.
- CZÉGÉNYI D. – KESZEG V. (szerk.): *Betegségek, betegek és gyógyítók.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2010.
- ERDÉLYI Zs.: *Hegyet hágék lőtöt lépék... Archaikus népi imádságok.* Kaposvár, Somogyi Almanach 19–21. 1974.
- KÖLNEI L.: Az alternatív orvoslás kezdetei Magyarországon. *Orvostörténeti Közlemények*, LI. 3–4. sz. (2006.) 35–78.
- HALÁSZ P.: *A moldvai csángó magyarok hiedelmei.* General Press Kiadó, Budapest, 2005.
- IANCU L.: *Jeles napok, ünnepi szokások a moldvai Magyarfaluban.* Lucidus Kiadó, Budapest, 2011.
- NAGY O.: *Asszonyok könyve.* Népi elbeszélések. Magvető Kiadó, Budapest, 1988.
- PÓCS É.: *Magyar ráolvasások I–II.* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1985.

⁴¹ „Új eget és új földet teremtek, a régire nem is emlékeznek, senkinek sem jut eszébe. (Ezs 65,17; 66,22); „Új eget és új földet várunk az ő ígérete szerint, amelyben igazság lakik”. (2Pét. 3,13) „Láttam új eget és új földet, mert az első ég és az első föld elmúlt, és a tenger sincs többé” (Jel 21,1)

TÁNCZOS V.: *Folklórszimbólumok*. KJNT – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 2006; *Elejtett szavak*. Egy csíki székely ember nyelve és világképe. Bookart, Csíkszereda, 2008.